

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Քաղաքավեպ, մայիս: «Մեր Կեանքը» խմբագրականի մէջ շօշափուած են մի քանի փաստեր մեր ազգային և գրական կեանքից: Դրանք թոուցիկ տեսութիւններ են, թոուցիկ լուսաբանութեամբ: Ցանկալի էր որ ամսագրի խմբագրականները աւելի որոշ և լայտնի նիւթեր տային. շատ անգամ դրանց մէջ լոկ անհասկանալի ակնարկներ ենք տեսնում: Հրապարակասօսութիւնը ազդու և զօրաւոր է, երբ նա վերցնում է փաստերը իրանց իսկական անուններով, երբ ընթերցողը գիտէ թէ ինչի մասին է խօսքը: Հրապարակասօսական տարրը նոր է մտցրած «Բազմավեպի» մէջ և հայոց այս ամենից շատ հասակաւոր ամսագիրը դեռ նորեւիտկ պատանի է հրապարակասօսութեան մէջ: Ցանկալով որ այդ տարրը որքան կարելի է շուտ և լաւ զարգանայ, մենք չենք կարող խորհուրդ չը տալ Միթարեան հայրերին, որ երբ նրանք գրում են օրուայ անցքերի և դէպքերի մասին, չը բաւականանան ընդհանուր դատողութիւններով, այլ, որքան կարելի է, պարզ խօսեն, անուններ տալով: Այսպէս ներկայ յօդուածի մի մասը խօսում է մեր ժամանակակից լրագրութեան մասին: Այդտեղ մենք տեսնում ենք այսպիսի կտորներ. «Ծաղիթանակը զօրաւորին է. ազատ գաղափարի տէր, ընկճեալին և սովեալին ձեռնառու, ոչ մոլեռանդ, համալսարանական աշխատակիցներով կազմուած կուսակցութիւնը՝

կաշխատի բոլորովին նուաճելու և ընկճելու լրագրական ողորմելի և վատահամբաւ գործիչները: Գրական ասպարէզը մի տեղ միայն ազատամիտ և ուղղամիտ տիրապետութեան ենթարկուեցաւ: Այս լաղթանակը ուրախութեամբ պիտի ողջունուէր, եթէ այդ գործիչներու (չենք ուզեր վիրաւորել բացառութիւն կազմողներն) մէջ անձնական եսը՝ խռպոտ ու գոռոզ խըշըտոց մը և վզլտոց մը չի շէջր: Բայց զարմանք չէ. վասն զի մեր մէջ գիտութիւնը համեստութեան հետ շատ քիչ անգամ կը զուգընթանայ: Ծռութիւնը, գոռոզութիւնը՝ ներքին երկպառակութեամբ վերջերս փշրեց ու տապալեց լրագրական կուսակցութիւն մը, որուն ամենէն լուրջ անդամներն միայն դեռ կը տոկան ու կապրեն գրական ասպարիզի վրայ, այն կուսակցութիւնը ծներ էր դաստիարակի մը քսանըհինգամեայ կրթական և գրական գործունէութիւնը կործանելու նպատակաւ. բայց ներկայիս ազգը նոյն լեզուագէտ դաստիարակին յորելեանը հանդիսապէս տօնելու պատրաստութիւնը կը տեսնէ. և մի և նոյն ատեն հակառակորդ կուսակցութիւնը զիրար խարաղանելու, անուանարկելու և շանթահարելու կը պարապի: Եւ այսպէս շարունակ. չը կայ ոչ տեղի անուն, ոչ լրագրի, ոչ կուսակցութեան, ոչ յօբելեան տօնող դաստիարակի անուններ. և անկարելի է հասկանալ թէ, ո՛ւր ի՛նչ է կատարուում: Առանց որոշ, անուա-

նական ցուցմունքների ոչինչ տպա-
տրութիւն չեն թողնի այդպիսի դա-
տողութիւնները, թէև նրանք կա-
րող են միանգամայն ճիշտ և ար-
դարացի լինել—Իբրև հակապատ-
կեք՝ վերցնենք մի այլ կտոր նոյն
յօդուածից. «Քրքահայ լրագիրները
տարածելով տեղւոյն ս. Փրկիչ որ-
բանոցի մէջ որբերու թոքախտի
բօթը, որբասիրաց սիրտը լուռութե-
լով բարբախեց, թոքախտ որբանո-
ցի՝ մէջ. խեղճ որբեր, նոյն իսկ հո-
գաբարձունքն խնամքի տակ, ող-
բալի ճակատագրէն կարող չեն
պրծիլ. բայց կրտսի թէ այդ ահա-
բեկիչ ղէպքը անհոգութենէ ծագած
է, և ծանր պատասխանատուութիւնը
կը ճնշէ ու կը ճզմէ երեք կրեոսոս-
ներ՝ որոնց յանձնուած էր որբերու
նիւթականին խնամակալութիւնը:
Այս տեսակ ղէպքեր ճիշտ է որ կը
պատահին նոյնիսկ պալատական
ընտանեաց մէջ. բայց այս պարա-
գայիս այդ ղէպքը բնաւ չարդարա-
նար, քանի որ ժամանակին որբե-
րու վերատեսուչը, ուր որ պէտք էր,
յայտնած էր որբանոցի վտանգա-
ւոր վիճակը. բայց անոր ձայնը չէր
լսուած: Եւ այս ղէպքը կը պատահի
Կ. Պօլսոյ որբախնամ յանձնաժողո-
վին բիրեբրուն անմիջապէս մօտ:
Իսկ հետաւոր, խոր զաւառներու մէջ
ինչէ՞ր արդեօք... Ահա այս կտորը
մենք հասկանում ենք: Եւ հասկա-
նալով ասում ենք. ամօ՞թ Կ. Պօլսի
յանձնաժողովներին, ափսոս միայն
որ չարագործ երեք կրեոսոսների ա-
նուններն էլ չեն յայտնուած: Այդ-
պիսի անունները պիտի դատապար-
տուեն հրապարակի մէջ, որովհետև
ուրիշ տեսակ վարմունքի արժանի
չեն նրանք իբրև յանցաւորներ...

—
Հանգէս Ամսօրեայ, մարտ-
ապրիլ: Այս միացած համարների
մէջ ուղարկութեան արժանի է զօկ-
տօր Վահրամ Թորգոմեանի մի կեն-
սագրական ուսումնասիրութիւնը բը-

ժիշկ Բէստէնի մասին: Մեզանում
շատ յայտնի է Բէստէնի «բժշկա-
լանը», բաղկացած երկու հատորից,
որ տպագրուած է Վենետիկում 1822
թուին: Բայց ո՞վ էր ինքը, Բէստէ-
նը: Տատերը կարծում էին թէ դա
մի օտար հեղինակի անուն է, թէև
գրքի վրայ լիջուած է որ այդ Բէս-
տէնը կոչուած է և Տէր-Պետրոսեան:
Դօկտ. Թորգոմեանի մանրամասն
կենսագրութիւնից, որ դեռ պիտի
շարունակուի, մենք իմանում ենք
այդ նշանաւոր հայ բժշկի գործու-
նէութիւնը: Բէստէնը Պատկանեան-
ների տոհմից էր, կրթութիւն էր
ստացել Միխիթարեանների մօտ.
Եւրոպայում բժշկութիւն սովորած
առաջին հայերից մէկն էր դա.
նշանաւոր է նրանով, որ իր սովո-
րած գիտութիւնը հայերին մատչելի
դարձնելու համար գրեց այդ երկու
հատորը: Տատ հետաքրքրական հան-
գամանքներ կան այդ կենսագրու-
թեան մէջ. յայտնի է թէ հայ
բժիշկների դասակարգը ինչքան
շատ բաներ է արել իր մարմնի
գրականութեան համար: Բժիշկ Բէս-
տէն, իբրև այդ հայ բժիշկների մէջ
առաջիններից մէկը, անշուշտ ար-
ժանի է մեր ուշադրութեան և ե-
րախտագիտութեան: — Բանասէրնե-
րի համար ուշադրութեան արժանի
է և Եզնիկ Վոդրացու «Եղծ Աղան-
դոց» գրքի գերմաներէն թարգմա-
նութեան կցած «Ներածութիւնը»:
Եզնիկի նշանաւոր գիրքը նորեքս
լոյս տեսաւ գերմաներէն լեզուով:
Թարգմանել է կանոնիկոս Շմիդ, որ
և առաջարկն է գրել. այդ առաջա-
բանի թարգմանութիւնն է այժմ տա-
լիս «Հանդէսը»: — Իբրև զուարճալիք
(լուրջ կերպով նայել չէ կարելի)
լիշենք այն, որ Վիեննայի Միխիթա-
րեան հայրերը այս համարում կա-
մեցել են գրչի մի հարստածով և մի
քանի տողերով ոչնչացնել աշխար-
հահռչակ Դարվինի հեղինակութիւ-
նը: Տատ խղճալի տպատրութիւն է

թողնում այն քափնչու փրփուրը, որով հայ վանականները կամենում են տապալել XIX դարի վիթխարի խելքը, որ լեղափոխութիւն մտցրեց գիտութեան մէջ: Իսկ և իսկ գաճաճների կռիւ մի հսկայի զէմ: Ահա ինչ շանթեր են արձակում հայ վարդապետները հռչակաւոր անգլիացու զէմ: Վնագլխի առասպելական բաղբաջմանց վրայ բարձրացած շաղփաղփուն հաստատութեան մը հիմնաքարը կացուցանող վարդապետութիւն՝ ինչպէս վերը տեսանք, «գոյութեան կռիւ» ըստած մտաքածին թաղը, որուն մէջ դէրը խաղացողներն են՝ երազատես ու ցնորական մտաց հնարել կրցած միլիոնաւոր ու միլիարդաւոր եղջերուաքաղներ, որոնք բանդագուշողին խեղապատակին մէջ միայն իրանց գոյութեան աստղը կը ճառագայթեցնեն: Այսուհետեւ կրնանք մեր սիրտը հանդարտեցնել որ, այսչափ դարերէ ի վեր տեղի ունեցած «գոյութեան կոտորած» աշխարհային աստիճանի բարդաւածած ու կատարելագործուած է որ, այլ ևս այնպիսի աշխարհաւոր պատերազմաց մարտամարտի օրերը տեսնելու երջանկութիւնն ըսեմ թէ—դժբախտութիւնը պիտի չունենանք... Ո՛րպիսի բարկութիւն, բայց և ո՛րպիսի չքնաղ ոճ, ո՛րքան հրաշալի աշխարհաբար լեզու: Արկնում ենք, այսպիսի կոտորները կարելի է բերել իբրեւ զուարճալիք, որ ամենաշատը կարող է պատկերացնել կղերական մտքի ամբողջ սարսափը Դարվինի հանճարեղ գիտերի առաջ: Աշանդէսը ի վերջոյ ցաւում է. շատ սրտառու է այդ կղերական մորմոքը, որ ասում է. «Յաւայի է տեսնել որ այսպիսի նորահնար ու մտաքածին ենթադրութիւն մը գիտութեան դբօշին տակ հայ հասարակութեան ևս կը ներկայացուի: Ամենին միջաւելք, վերապատուելի հայրեր: Դուք մնացէք ձեր աւանդական Մայիս, 1901.

առաջ և եղև—ի հետ, իսկ հայ ժողովուրդը, ինչպէս և ամեն մի ժողովուրդ աշխարհի վրայ, կը կարդայ ու կը հասկանայ Դարվինին Փառք Աստուծու, հիմա հայ ժողովուրդը այլ ևս ձեր գրական խնամակալութեան կարօտ չէ. նա առանց ձեզ էլ կարող է թարգմանել և կարդալ այն ամենը, ինչ գիտութեան պարծանքն է կազմում, բայց ինչի հետ չէ հաշտուած և չէ կարող հաշտուել վանական պահպանողականութիւնը...

«ВѢСТНИКЪ ЕВРОПЫ», ապրիլ Ա. կաղեմիկ Ալեքսէյ Վեսելովսկի գետեղել է մի յօդուած «Բայրօնը Վենետիկում» վերնագրով: Ինչպէս յայտնի է, անգլիական հռչակաւոր բանաստեղծը Վենետիկում բարեկամութիւն հաստատեց և մեր Միւթարեանների հետ, և այ. Վեսելովսկին էլ իր յօդուածի մի երկու երեսը նուիրում է այդ բարեկամութեան: Ահա ինչպէս է ռուս գիտնականը նկարագրում ս. Ղազարի կղզին. «Հետո դէպի առաջ է անցել, դէպի ծովը, san Lazzaro փոքրիկ կղզեակը, կարծես Վենետիկի պահականոցը լինի. հորիզոնի ծայրին սպիտակին է տալիս նրա շինութիւնների խումբը ծառերի մէջ, որոնց վրայ բարձրացած է զանգակատան սուր ծայրը,—XVIII դարի սկզբից դա հայ Միւթարեան վանական միաբանութիւնն է, վանականների մի զաղթականութիւն և մի և նոյն ժամանակ կուլտուրայի օջախ. մի հանդարտ ապաստանարան, ուր չեն հասնում Վենետիկի ոչ աղմուկը, ոչ գալթակողութիւնները. մի ճգնաւորական ննջարան չէ դա, այլ կրթական և ազգային—քաղաքական (?) պրօպագանդայի կենտրոն, ուր ամբողջ եղբայրութիւնը մինչև համեստ փոքրատըր կամ սեմինարիատ աշակերտը, երկու դար շարունակ աշխատում է Թիւրքիայում

ապրող իր հետադուր ցեղակիցների լուսաւորութեան համար, գրում է, տպում է, պատրաստում է ուսուցչութեան և քարոզչութեան Թէ երկար, ծածկուած միջանցքի կամարների տակ, ուր տիրող զովութիւնը գրաւում է մարդուն դէպի իրան, թէ հսկայ, հինաւորաց մազնօլիայով պոսկուած վանական արվու ստուերում, թէ ծովափի ծալրին, ալիքների մօտ, ձիթենիների տակ, որտեղից բացւում է լազոնայի, կղզիների և Վենետիկի տեսարանը, — մարդու վրայ այստեղ իջնում են խաղաղութիւն և հանդարտութիւն, մտքեր և խոհեր նրա մօտ, առանց աղմուկի, անլուտ աշխատանքն է գործում գրադարանի մէջ, խուցերում կամ դրաշարանցում, բայց այդ աշխատանքն էլ ոյժ չունի խոնդարելու բոլոր յուզմունքների և անհանգստութիւնների երջանիկ հանդարտացումը և հոգեկան հաւասար հանգստութիւնը: 1816 թուի դեկտեմբերին Բայրօնը տեսաւ այդ տեղը և այնքան գրաւուեց որ մնաց կղզում ամբողջ օրը Միլիթարեանները հրաւիրեցին նրան էլի գնալ իրանց մօտ և Բայրօնը ոչ թէ մի անգամ գնաց, այլ ամբողջ ձմեռուայ ընթացքում համարեա կանոնաւոր կերպով անց էր կացնում կղզու վրայ կէս օր: Նա դուրս էր գալիս վաղ առաւօտեան տանից, որ գնալ հաշկական կղզին, զրոյց անէ դիտնական և հիւրասէր վարդապետների հետ և սովորէ նրանց ամենազօտաւ լեղուն: Շուտով նա գերեց ամբողջ միաբանութիւնը իր քաղցր, բարեկամական վարմունքներով: Նոթանաանական թուականների սկզբին մի անգլիացի հետազօտող, որ հաւաքում էր նիւթեր բանաստեղծի կենսագրութեան այն մասի համար, որ հայերի հետ ունեցած յարաբերութիւններին էր վերաբերում, գտաւ (Վենետիկի վանքում) այն ժամանակներից կեն-

դանի մնացած մի վարդապետ, որ կուրացել էր ծերութիւնից: Հէնց որ հարցրին՝ չէ՞ լիշում նա արդեօք Բայրօնին, ծերունին փայլեց. «Bironi» — բացականչեց նա — «0», խօսեցէք ինձ հետ Bironi-ի մասին: Երբ հարցրին՝ գեղեցիկ էր նա, վարդապետը ողետուած պատասխանեց. «Նա անսովոր գեղեցիկ էր, ինչպէս սուրբ, բայց դէմքով դեղին էր, սարսափելի դեղին»: Ապա նա տուեց այցելուին իր պահած պահպանած դանակը, որով Բայրօնը խնձոր էր կոտորում և մի անգամ, որպէս թէ, ասաց. «Ահա՛ այժմ ես խնձոր եմ կոտորում, բայց այսպէս կը կամենայի ես կտրել և թիւրքերի զբլուկները»: Բայրօնը մանաւանդ շատ մօտիկ բարեկամացաւ հ. Աւգերեանի հետ: Այդ մօտիկ ծանօթութեան նպաստեց մանաւանդ այն, որ դրանից առաջ Աւգերեանը երկու տարի ապրել էր Անգլիայում: Այս պատճառով էլ նրա համար հեշտ էր ծանօթացնել բանաստեղծին թիւրքիայի հայերի դրութեան, հայոց պատմութեան հետ և այն փորձերի հետ, որ անում էին հայոց գրականութիւնը վերականգնելու և լեզուն մշակելու համար: Այստեղից արդէն մի քայլ էր մնում, որ Բայրօնը առաջարկէ, որ իրան սովորեցնեն հայոց լեզուն: Սկսուեց գործը և Բայրօնը եռանդով կպաւիր դասերին, թէն յաճախ, սիրահարուելով մի որ և է «դատարկ կնոջ վրայ», ընդհատում էր իր պարապմունքները, չը նայած, որ Հ. Աւգերեանը հաւատացնում էր նրան թէ՛ դրախտը պէտք է որոնել Հայաստանում: Եթե ես ձրոնում էի դրախտը Աստուած գիտէ թէ ուր, — նկատում է Բայրօնը — Գոտա՛յ արդեօք նրան: Մի մի գտնում էի, մի ակնթարթով, երկու րոպէով: Բայց և այդպէս Բայրօնը այնքան սովորեց հայերէն, որ թարգմանութիւն-

ներ էր անում: Նա Ազգերեանին ստիպեց կազմել անգլիական քերականութիւն հայերի և հայերէն քերականութիւն անգլիացիների համար, եռանդով օգնում էր նրան, գտաւ առաջինի համար հրատարակիչ, իսկ երկրորդի հրատարակութեան համար 1000 Փրանկ ծախսեց: Բայրօնը գրեց և առաջարան, որ, սակայն, լոյս չը տեսաւ և միայն լետոյ դոնուեց նրա թղթերի մէջ: Վաղ առաջարանի մէջ նա համակրանքով և շնորհակալութեամբ էր չիշում, թէ ինչ էր նրա համար դժուար ըողպէնքին այդ հանդարտ մենաստանը, որ ընդունակ է նախապաշարուած աշխարհականին գործով ցոյց տալ թէ կայ ամի ուրիշ լաւ բան նոյն իսկ աշխարհային կեանքի մէջ: Իր բարեկամ վարդապետներին նա անուանեց «ազնիւ և ստրկացրած ժողովրդի քահանայութիւն», բարձր գնահատեց Հայաստանի հին պատմութիւնը և մի քանի անգամ խիստ լեզուով խօսեց Պարսկաստանի և Թիւրքիայի հարստահարութիւնների մասին, որոնք հաւասարեցրել են հայերի վիճակը հրեաների և լոյսերի վիճակին: Բողոքը այդ հարստահարութիւնների դէմ շփոթեցրեց Ազգերեանին և միաբանութիւնը իր խստութեամբ, և նրանք դժուարացան տպագրել առաջարանը: Բայրօնը դժգոհ մնաց և, առում են, բացականչեց. «Դուք վախենում էք ձեզ հարստահարողների մասին չափանք խիստ կարծիքից: Օ, խորամանկ ստրուկներ, դուք արժանի էք խստախիտ տէրերի: Դուք արժանի չէք այն մեծ ժողովրդին, որից գոյացել էք: Յայտնի է, որ մեծ բանաստեղծը ճիշտ որ շատ աշխատեց Թիւրքական լուծի տակ տառապող քրիստոնեաներին ազատելու համար. նա մեռաւ: Յունաստանում, ուր գնացել էր կռուելու լուսնական ազա-

տութեան համար, Վենետիկում Բայրօնը երկար չը մնաց. համահարակ հիւանդութիւնը հարկադրեց նրան տեղափոխուել Հռոմ: Բայց Հ. Ազգերեանը պատմում էր, թէ Ս. Ղազարի կղզում է Բայրօնը իր «Մանֆրէդի» երրորդ գործողութիւնը նոր խմբագրել:

„ЕВРЕЙСКІЙ ВѢСТНИКЪ“, մալխա Յայտնի է, որ Ներսէս հինգերորդը, կաթողիկոս ընտրուելուց լետոյ, Քիշինեվից գնաց Պետերբուրգ՝ Նիկօլայ կայսրին ներկայանալու համար, բայց այդտեղ 1843 թուին սաստիկ հիւանդացաւ և երկար ժամանակ ստիպուած էր անկողնում մնալ: Ամառը ի այս համարում տպուած են հետաքրքրական տեղեկութիւններ թէ այդ հիւանդութեան և թէ բժշկութեան մասին: Հիւանդութիւնը կաթուած էր. սկզբում հիւանդի դրութիւնը այնքան ծանր էր, որ լոյս չը կար թէ Ներսէսը կ'առողջանայ: Նրան խնամում էին Յովհաննէս և Խաչատուր Ղազարեանները: Սրանց առաջարկութեամբ հիւանդին սկսեցին բժշկել մադնետիզմով: Վիսկովատովա անունով մի կին մագնիսական քնի մէջ գուշակութիւններ էր անում, թէ ինչպէս պէտք է բժշկել ամենայն հայոց կաթողիկոսին: Գրի են առնուած այդ գուշակ կնոջ բոլոր խօսքերը, որ նա արտասանում էր քնի մէջ: Ինչպէս էլ եղած լինի այդ բժշկութիւնը, հետաքրքրական է, որ բժիշկ Պերսօն ամբողջ յուլը դրած էր իր դեղերի վրայ և երբ լսեց թէ ուզում են թողնել նրա գրած դեղերը ու դիմել մադնետիզմին, ասաց, որ կաթողիկոսը կը վախճանուի 24 ժամից լետոյ: Բայց Ներսէսը դրանից լետոյ ապրեց ամբողջ 14 տարի և, ինչպէս չափնի է ամեն մէկին, Ժիր ու եռանդոտ մարդ էր, չը նայած նոյն իսկ իր մեծ հասակին: — Մատենադարան:

Թեան բաժնում տպուած է մի փոքրիկ քննութիւն բժ. Սիմէօն Շահնաղարեանցի մի բրօշիւրի մասին, որի վերնագիրն է «Մարդասիրութեան և աշխատանքի ազնիւ ղիւնուորը Եւրի Ալեքսեւիչ Աեւելովսկի»: Քննադատը գտնում է, որ այդ գիրքը, ուր նկարագրուած է երիտասարդ գրող Եւրի Աեւելովսկու կենսագրութիւնը և գրական գործունէութեան տասնամեակի տօնախմբութիւնը, վատ տպաւորութիւն է թողնում իբրև ներդրեան: Բժիշկ Շահնաղարեան այնպէս է նկարագրում այդ յօդեւանը, որ կարծես մի համեստ գրողին չէին յարգում, այլ համաշխարհային հրօշակ ունեցող մի հանճարի: Պ. Աեւելովսկու համար այդ գեաղայական փառաբանութիւնները արջի ծառայութիւն են: Բերում ենք ռուս ամսագրի այս վկայութիւնը հետեւեալ պատճառով. «Մուրճի» անցեալ համարներից մէկում մենք խօսելով պ. Աեւելովսկու մի յօդուածի մասին, որ տպուած էր „Кавк. Вѣст.“ ամսագրում և որ վերաբերում էր Նդիշէի պատմագրութեան, ցոյց էինք տուել թէ ինչ պակասութիւններ ունի այդ աշխատութիւնը: Նոյն բժիշկ Շահնաղարեան, որ, ինչպէս երևում է, պ. Աեւելովսկու անկող փաստաբանի գերն է ուզում կատարել, մի յօդուած տպեց մեզ դէմ, ողորմելի դատողութիւնների մի ողորմելի հաւաքածու, որի մէջ ասում էր թէ մենք իրաւունք չունէինք խօսել մի գրական յօդուածի պակասութիւնների մասին, որովհետեւ երբ պ. Աեւելովսկի բարեհաճում է խօսել հայերի մասին, բոլոր հայերը պարտաւոր են միայն գլուխ տալ նրան և փառաբանել: Բժ. Շահնաղարեանի վիթօնական ազգասիրութիւնը «Մուրճից» միշտ հեռու կը մնայ, մենք ազատ և համարձակ քննադատութիւնը ամենից բարձր

ենք դատում: Քննադատութիւնը, այո՛, ազնիւ, փաստական քննադատութիւնը, որ կարող է շատ խիստ լինել, բայց երբէք չը պիտի դուրս գալ գրական վաւելչութեան սահմաններից: Բժ. Շահնաղարեանի յօդուածը մենք ժամանակին անտես արինք, որովհետեւ ուրիշ կերպ չէր կարող վարուել մի գրական օրդան, որ ունի իր որոշ հասկացողութիւնները քննադատութեան մասին: Այս ակամայ բացատրութիւն էլ մենք գրում ենք այն պատճառով, որպէս զի միանգամից ընդ միշտ որոշենք մեր դիրքը մեզ դէմ գրող յօդուածների վերաբերմամբ: Մենք ուշագրութիւն պիտի դարձնենք միայն այնպիսի յօդուածների վրայ, որոնք գրուած են լրջութեամբ, շօշափում են սկզբունքի հարցեր և որոնք հասարակական հետաքրքրութիւն են ներկայացնում: Գրական ծամածռութիւնները մեզ չեն հետաքրքրում և երբէք չեն հետաքրքրի:

—

«Вѣстникъ Всемірной Исторіи», ապրիլի Տպում է հանգուցեալ աւակեմիկ Միկէլինի թղթերի մէջ գտնուած մի գրութիւնը, որի մէջ նա պատմում է իր մի տեսակցութիւնը հանգուցեալ կոմս Լօռիս-Մէլիքովի հետ: Ընչպէս յայտնի է, վերջին ռուս-թիւրքական պատերազմից յետոյ Ռուսաստանում սկսած քաղաքական շարժում, որի նպատակն էր փոփոխել գոյութիւն ունեցող պետական կարգերը: Այդ շարժման արտայայտութիւններն էին այն մի շարք փորձերը, որ անում էին գաղտնի լեզափոխական կազմակերպութիւնները կալսը Ալեքսանդր II-ի կեանքի դէմ: Տխուր ժամանակներ էին, հասարակութիւնը յուզուած էր: Ալեքսանդր կալսըրը առաջ քաշեց ռուս-թիւրքական պատերազմի հերոս Լօռիս-Մէլիքովին, որին շնորհել էր ի-

մաստութեան տիտղոս Նա կոմսին լանձնեց պատասխանատու, կարեւոր պաշտօններ. և Լօռիս-Մէլիքով իր խելացի կարգադրութիւններով, իր քաղաքական դասանքներով, մանաւանդ իր մեղմ և սիրալիր բնաւորութեամբ ժողովրդականութիւն վաստակեց: Խարկովի ընդհանուր նահանգապետի պաշտօնից Լօռիս-Մէլիքով կանչուեց աւելի մեծ պաշտօնի. նա դարձաւ «ծայրադոյն կարգադրիչ կոմիտէի նախագահ» և ստացաւ Ռուսաստանում դեռ չը տեսնուած լայն և մեծ լիազօրութիւններ: Գոմար այդ պաշտօնում աշխատում էր խելացի և ազատամիտ ընթորմներով գրաւել հասարակութեան վստահութիւնը, ամրացնել պետութեան հեղինակութիւնը և առհասարակ Ռուսաստանի տնտեսական և քաղաքական առաջադիմութեան զարկ տալ ժամանակի պահանջները համաձայն Նա նշանակուեց ներքին գործերի մինիստր: Ահա այս պաշտօնում էր նա, երբ յայտնի ռուս քանդակագործ ակադեմիկ Միկէշին ներկայացաւ Նրան 1880 թ. դեկտեմբերի 24-ին, երեկոյեան: Ընդունելութեան և խօսակցութեան տեսարանը, որ նկարագրում է Միկէշին, շատ զեղեցիկ տպատրութիւն է թողնում: Այդտեղ երևում է թէ որքան պարզ, մատչելի, ուղարի մարդ էր հանգուցեալ կոմսը իր բարձր պաշտօնում, որքան շատ էր նա աշխատում, որքան քիչ հանգստութիւն ունէր: Եւ Միկէշին գնացել էր Նրա մօտ ոչ թէ իր մասնագիտութեան վերաբերուած մի գործի համար, այլ տարել էր Նրա մօտ իր մի ծրագիրը թէ ինչպէս պէտք է ռուս գիւղացիների տնտեսական դրութիւնը բարւոյթել և ինչ պէտք է անել, որ Նրանք ազատուեն պարբերաբար կրկնուող սովերից: Չը

նայած որ մինիստրը բոլորովին ժամանակ չունէր, չը նայած որ անդադար Նրան թղթեր էին մատուցանում ստորագրելու համար, բերում էին հաստ ծրարներ, որոնց մէջ զանազան հարցերի մասին զեկուցումներ էին դրուած, Լօռիս-Մէլիքով ուղարկութեամբ լսեց այցելուին, նշանակած կէս ժամից աւել խօսեց Նրա հետ, վիճում էր, ապացուցանում էր, համաձայնում էր: «Այդ անկեղծութիւնը և մարդկայնութիւնը ինձ հրճուանք էին պատճառում», ասում է Միկէշին: Եւ հետանալով մինիստրի ընդունարանից, նա թարմ տպատրութեան տակ, իսկոյն և եթ գրում է, թէ ինքը իր կեանքում շատ է յարաբերութիւններ ունեցել մինիստրների և ուրիշ բարձրաստիճան անձանց հետ, բայց այդ յարաբերութիւնները ոչ ոքի հետ «չը սկսուեցին այնքան պարզ և մարդավարի կերպով, ինչպէս հիացուցիչ Միխայիլ Տարիելովիչ Լօռիս-Մէլիքովի հետ: Նրա մէջ զգում ես կրակ, եռանդ... նկատելի է, որ Նրա ամպից հեշտ կարող են դուրս թռչել թէ՛ որոտներ, թէ՛ կայծակներ և թէ ճառագայթաւէտ արեգակ կարող է փայլել: Բոլորովին ոչ մի բան չեմ սպասում Նրանից անձնապէս ինձ համար: Չը դիտեմ, գուցէ այն գործը, որ այժմ ինձ մօտեցրեց Նրան, չի էլ արժանանայ Նրա հովանաւորութեան, և սա ինձ համար դառն տպատրութիւն կը լինէր. բայց մի և նոյն է, դրանից իմ կարծիքը Նրա մասին չի փոխուի, իսկ կարծիքս այն է, որ եթէ մեզ (Ռուսաստանին) պէտք է մէկից՝ մի լաւ բան սպասել, դա միմիայն Նա է... Ռուսաց գրականութեան մէջ շատ են այսպիսի լաւ կարծիքներ Լօռիս-Մէլիքովի մասին. այսպէս են օրինակ, Բիլիկ Բելօզօլովի յիշողութիւնները: